

УДК 94 (100-87)

DOI 10.24412/2413-2004-2023-4-14-21

**ИНЪИКОСИ ЧАШНҲО ВА
РӯЗҲОИ МУҲИМИ ФОРСҲО ДАР
«ҚОНУНИ МАСЪУДИЙ»-И
АБУРАЙҲОН БЕРУНИ**

**ОТРАЖЕНИЕ ПРАЗДНИКОВ И
ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ ДНЕЙ ПЕРСОВ
В «КАНОНЕ МАСЪУДА»
АБУРАЙХОНА БИРУНИ**

**REFLECTION OF THE PERSIAN
HOLIDAYS AND SIGNIFICANT DAYS
IN THE «MASUDIC CANON» BY
ABURAIKHON BERUNI**

Бобоев Юсуф Абдулхатович, н.и.т., дотсенти
кафедраи фанҳои гуманитарӣ ва табишю
риёзии Дошишқадаи саноат ва хизматрасонӣ
(Хучанд, Тоҷикистон)

Бобоев Юсуф Абдулхатович, канд. истор.
наук, доцент кафедры гуманитарных и
естественно-математических дисциплин
Института промышленности и сервиса
(Худжанд, Таджикистан)

Boboev Yusuf Abulkhatovich, candidate of
history, Associate Professor of the Department of
Humanities and Natural -Mathematical Disciplines
of the Institute of Industry and Service (Khujand,
Tajikistan) **e-mail:** yusuf_boboev@mail.ru

Бо равиши таҳлилӣ-қиёсӣ ахбори рисолаи Абурайҳон Берунӣ «Қонуни Масъудӣ» оид ба чашнҳо ва рӯзҳои муҳими форсҳо дар дини зардуштия баррасӣ шудааст. Ахбори фавқуззикри Берунӣ бо ҳамин гуна маълумоти ӯ аз «Осор-ул-боқия» ва «Китоб-ут-тафҳим» мавриди муқоиса қарор гирифтааст. Бартарияти маълумоти «Осор-ул-боқия» нишон дода, таъкид гардидааст, ки дар ин масъала ахбори «Қонуни Масъудӣ» гарчанде то андозае мухтасар бошад ҳам, бархе аз онҳо дар дигар рисолаҳои Абурайҳон Берунӣ дучор намеоянд. Ҳамчунин қайд шудааст, ки Абурайҳон Берунӣ дар «Қонуни Масъудӣ» ном, моҳ ва рӯзи таҷлилқунии 34 ҷашн ва рӯзҳои муҳими форсҳоро, ки бо зардуштия алоқамандӣ доштанд на танҳо номбар кардааст, балки оид ба аксари онҳо маълумоти арзишманд аз қабилӣ сабаби пайдоиш, тағйирёбӣ ва расму ойини бо онҳо вобаста гирд овардааст.

Калидвожаҳо: Абурайҳон Берунӣ, «Қонуни Масъудӣ», «Осор-ул-боқия», «Китоб-ут-тафҳим», чашнҳо, зардуштия

Представлены сведения из «Канона Масуда» Абурайхона Бируни о праздниках и знаменательных днях, которых персы придерживались в зороастризме, исследуемые методом сравнительного анализа. Проведён сравнительный анализ сведений, упомянутых Бируни, с аналогичными материалами, имеющимися в «Осор-ул-бокия» и «Китоб-ут-тафхим». Показаны преимущества материалов, содержащихся в «Осор-ул-бокия», при этом подчёркивается, что некоторые сведения из «Канона Масуда», относящиеся к рассматриваемой проблеме, несмотря на их краткость, не встречаются в других произведениях Абурайхона Бируни. Также отмечено, что в «Каноне Масуда» Бируни не только перечисляет названия, месяцы и дни празднования 34-х праздников и знаменательных дней, которые персы отмечали, придерживаясь зороастризма, но и в некоторых случаях приводит уникальную информацию о причинах их появления и трансформации, а также о связанных с ними обрядах и ритуалах.

Ключевые слова: Абурайхон Бируни, «Канон Масуда», «Осор-ул-бокия», «Китоб-ут-тафхим», праздники, зороастризм

The article presents information from the “Canon of Masud” by Aburaikhon Biruni about the holidays and significant days that the Persians adhered to in Zoroastrianism, studied by the

method of comparative analysis. A comparative analysis of the information mentioned by Biruni was carried out with similar materials available in "Osor-ul-bokiya" and "Kitob-ut-tafhim". The advantages of the materials contained in "Osor-ul-bokiya" are shown, it is emphasized that some information from the "Canon of Masud" related to the problem under consideration, despite their brevity, is not found in other works of Aburaikhon Biruni. It is also noted that in the "Canon of Mas'ud" Biruni not only lists the names, months and days of celebration of 34 holidays and significant days that the Persians celebrated while adhering to Zoroastrianism, but also in some cases provides unique information about the reasons for their appearance and transformation, and also about the rites and rituals associated with them.

Key-words: *Aburayhon Beruni, "Canon of Masud", "Osor-ul-bokiya", "Kitob-ut-tafhim" holidays, zoroastrism*

Муҳаққиқони ҳаёт ва осори Абурайҳон Берунӣ ба қалами ӯ аз 147 то 150 рисолаҳо нисбат медиҳанд, ки то рӯзҳои мо 26-тои онҳо омада расидаанд. Аксари рисолаҳои ба мо дастраси Берунӣ хусусияти энциклопедӣ дошта, новобаста аз мансубияташон ба ягон соҳаи илм, фарогири масоили мухталиф, билхусус ахбори таърихӣ, этнографӣ ва фарҳангӣ мебошанд. Аз зумраи чунин рисолаҳои Берунӣ «Қонун-ул-масоил фи-л-хайъат ва-н-нучум»-ро ном бурдан мумкин аст, ки бо номҳои «Ал-Қонун ал-Масъудӣ» ва ё «Қонуни Масъудӣ» низ машҳур аст.

Гарчанде «Қонуни Масъудӣ» ҳамчун донишномаи илми хайъат шинохта шуда бошад ҳам, дар он ахбори муътамади таърихии фаровон мавҷуд аст. Ин рисолаи Берунӣ дар радифи таъриху фарҳанги дигар халқҳо роҷеъ ба масъалаҳои мухталифи таъриху фарҳанги аҷлоди тоҷикон, аз қабилҳои таърихи аҳди қадим, таърихи илм, гоҳшуморию тақвим, ономастикаи таърихӣ, касбу ҳунар, тичорат ва ҷуғрофияи таърихӣ маълумот медиҳад. Аммо, «Қонуни Масъудӣ» то ба ҳол ба ғайр аз муҳаққиқони таърихи илм мавриди омӯзиш ва тадқиқоти ҷиддии муаррихони соҳаҳои дигар қарор нагирифтааст. Ҳол он, ки бархе аз маводи дар он маҳфуз буда, дар дигар сарчашмаҳо дучор намеоянду барои пурратар қардани маълумоти мавҷуда оид ба таъриху фарҳанги ниёгони тоҷик аҳаммияти хосса доранд.

Бешубҳа арзишмандтарин ахбори ба таъриху фарҳанги тоҷикон марбути Абурайҳон Берунӣ дар ин рисола маълумот оид ба ҷашнҳо ва рӯзҳои муҳимми форсҳо вобаста ба ойини зардуштӣ ба шумор меравад. Абурайҳон Берунӣ дар «Қонуни Масъудӣ» ба баррасии ин масъала боби ёздаҳуми китоби дуюмро бахшида, онро «Дар бораи ҷашнҳои форсҳо ва рӯзҳои муҳимми онон дар ойини маҷусия» номгузорӣ кардааст [1, с.236-242; 3, с.179-184; 7, с.258-266; 8, с.59v-60v; 9, с.45r - 46v; 12, с.43a-45b; 14, с.48r-50v]. Ин қисмати «Қонуни Масъудӣ» аз ҷониби муаллифи ин сатрҳо ба забони тоҷикӣ тарҷумаю ҷоп карда шуда бошад ҳам, мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор нагирифтааст [15, с.56-60]. Бинобар ин қарор додам, ки онро дар ҳамбастагӣ бо ҳамин гуна ахбори «Осор-ул-боқия» муқоиса намуда ба риштаи таҳқиқ кашам. Бо назардошти баъзе ихтилофот дар навишти номи баъзе аз ҷашнҳо ва ё рӯзҳои форсиён, ки дар «Қонуни Масъудӣ» ва «Осор-ул-боқия» дучор меоянд қарор додам, ки дар таҳқиқоти ҳозир нусхаҳои хаттӣ, нашри арабӣ ва тарҷумаи ин рисолаҳо ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ ва англисӣ истифода намоям.

Берунӣ дар оғози боби мазкур равиши таҳқиқоти худро баён сохтааст, ки пурсуҷӯ қардан, дур аз таассуб будан, баёни беғаразона, таҳлили интиқодонаи сарчашмаҳо ва таҳлили дақиқӣ маълумоти ба дастамада аз ҷумлаи онҳо ба шумор мераванд. Ӯ таъкид месозад, ки роҳи пешгирифтаи вай басо душвор буда, фаҳмишу ҳалли он ба ҳар кас даст намедиҳад, илло нафаре, ки Худованд мададгору пуштибон ва роҳнамояш бошад [1, с.237-238; 15, с.57-58].

Берунӣ номи чашнҳою рӯзҳои муҳими форсҳо ва моҳу рӯзҳоеро, ки онҳо чашн гирифта мешаванд дар як чадвал нишон додааст, ки бо назардошти арзишмандӣ ва ба хонандаи тоҷик ба забони модариаш дастарс набудан, дар охири мақолаи ҳозир ба пуррагӣ оварда мешавад. Дар он номи 34 чашну рӯзҳои муҳимми моҳи форсиён, номи моҳ, номи рӯз ва шумораи он аз оғози моҳ қайд карда шудаанд. Сипас Берунӣ ба шарҳу тавзеҳи чашнҳою рӯзҳои муҳим пардохта, оид ба сабаби пайдоиш, тағйирёбӣ, раванди чашнгири ва урфу одатҳою боварҳои бо онҳо вобаста маълумот додааст. Бо назардошти фароҳ будани ахбори Берунӣ ва маҳдуд будани ҳаҷми мақола, дар он маълумоти олим оид ба маъмулатарин чашнҳои ниёгон, яъне Наврӯз, Меҳргон, Сада ва Тиргон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанду халос.

Баррасии масъала аз чашни Наврӯз оғоз мегардад. Гарчанде, ки маълумоти Берунӣ оид ба ин чашн дар муқоиса бо ҳамин гуна ахбори «Осор-ул-боқия» хеле мухтасар бошанд ҳам, доир ба ин чашн маълумоти пурра медиҳанд. Яъне, мутафаккир сабаби пайдоиш, асосгузор, айёми фарорасӣ, муайянкунии Наврӯз ва баъзе урфу одатҳои бо он алоқамандро баён кардааст. Берунӣ қайд мекунад, ки ҷойгоҳи Наврӯз дарозтарин рӯзи сол аст [2, с.238; 15, с.58]. Ҳамин фикрро Берунӣ дар «Осор-ул-боқия» бо таъя ба суҳанҳои Озарбод мубади Бағдод баён намуда, қайд кардааст, ки дар ибтидо Наврӯз дар рӯзи инқилоби тобистонӣ фаро мерасид [4, с.234; 6, с.226; 11, с.327,329].

Дигар нуктаи муҳимме, ки ҳам дар «Қонуни Масъуди»-ю ҳам дар «Осор-ул-боқия» ба назар мерасанд ва ақидаи дар тобистон фаро расидани Наврӯзро тақвият мебахшад, масъалаи дар рӯзҳои наврӯзӣ ҷамъоварии хироч мебошад, ки маъмулан бо ғалла ситонида мешуд, ки дар ҳамин айём пухта мерасид [2, с.238; 4, с.234; 6, с.226; 11, с.327; 15, с.58].

Боз як масъалае, ки бо Наврӯз рабт дораду сабаби маҳз дар инқилоби тобистонӣ чашн гирифтани ва ҳамин рӯзро оғози соли нав интиҳоб кардани форсҳоеро нишон медиҳад, тарзи муайянкунии фарорасии инқилоби тобистонӣ мебошад, ки Берунӣ онро чунин баён кардааст: «Ва ин рӯзро маҳсус интиҳоб кардаанд, зеро муайян кардани он барои ҳар нафари хоҳишманд агарчанде бо илми ҳайъат ошноӣ надошта бошад ҳам, ба василаи сояи фоначаҳо дар девор ва гузариши нури ба воситаи сӯроҳӣ ба дохили бино воридшаванда басо осон аст» [1, с.238; 15, с.58]. Ҳамин фикр дар «Осор-ул-боқия» низ дучор меояд, аммо Берунӣ ҳамзамон сабаби душвории муайянкунии эътидолайиро низ нишон додааст. Дар ҳамин ҷо Берунӣ таъкид мекунад, ки Наврӯз аз ҷойгоҳи аслии худ хеле дур рафта дар замони ӯ ба оғози баҳор рост меомадааст [4, с.234-235; 6, с.226-227; 11, с.327,329].

Дар асоати халқҳои эронизабон зиддияти Эрону Тӯрон, ки асоси онро бархӯрди подшоҳони Эрон бо подшоҳи Тӯрон Афросиёб ташкил медиҳад, ҷойгоҳи муҳимро ишғол мекунад. Ин масъала дар осори Берунӣ низ таҷассум ёфтааст. Чунончӣ, Берунӣ сабаби пайдоиши яке аз бошукӯҳтарин чашни форсиёни қадим – Тиргонро, ки ба рӯзи сенздаҳуми Тирмоҳ рост меомад, бо воқеаи аз ҷониби тӯронӣён бо сардории Афросиёб ба муҳосира гирифта шудани эронӣён зери фармонравоии Манучеҳр вобаста мекунад. Дар «Қонуни Масъудӣ» низ чун «Осор-ул-боқия» сабаби пайдоиши ин чашн партофти тир аз ҷониби Ораши камонкаш ва бадин васила сулҳ бастании Афросиёбу Манучеҳр шинохта шудааст. Дар ҳар ду рисола урфу одатҳои бо ин чашн алоқаманд оварда шудаанд, ки маъмултарини онҳо дар ин рӯз шикастани оташдону танӯрҳо, омода намудани таъомҳо аз меваҳо ва ғаллаи норасида ба шумор меравад.

Ихтилоф байни ҳар ду рисола дар масъалаи рӯзи расидани хабари маҳалли афтодани тир аст. Дар ҳар ду рисола ин воқеа рӯзи чаҳордаҳуми Тирмоҳ баён шуда бошад ҳам, дар «Осор-ул-боқия» таъкид шудааст, ки он шаш рӯз давом мекунад.

Ба ғайр аз он дар ҳар ду рисола ин чашн Тиргон номида шуда бошад ҳам, дар «Қонуни Масъудӣ» он чашни ғусл низ гуфта шудааст. Илллати чунин ном гирифтани ва одати дар ин рӯз ғусл кардани мардумро Берунӣ бо ривояти дигаре, ки он низ бо зиддияти Эроно Тӯрон алоқамандӣ дорад, вобаста мекунад. Мувофиқи он, ғӯё Кайхусрав ҳангоми аз ҷанг алайҳи Афросиёб бо ғалаба баргаштан аз лашкариёнаш ҷудо шуду дар назди чашмае истод ва аз ғояти хастагӣ мадхуш шуд. Ва паҳлавон Бежан писари Гударз расида омаду ба рӯи ӯ об пошидан гирифтуну подшоҳро ба худ овард [2,239; 15,с.58-59]. Дар «Осор-ул-боқия» бошад, ин қазия фарохтар ва сабаби мадхушавии Кайхусрав дар назди чашма фариштаеро дидани ӯ баён карда шудааст [4,с.240-241; 6,с.232; 11,с.336].

Роҷеъ ба сабаби пайдоиш ва рӯзи чашнгирии Меҳргон Берунӣ дар «Қонуни Масъудӣ» хеле кӯтоҳ маълумот додааст: «Ва дар бобати Меҳргон онҳо мӯътақиданд, ки дар ин рӯз Фаридун бар Биюросп, ки Заҳҳок хонанд, чира шуд ва ӯро гирифтуну дар кӯҳи Дамованд ба банд кард. Ҳамчунин ғӯянд, ки ин воқеа дар Ромрӯз буд ва Зардушт амр кард, то ҳар ду рӯзро муборак донанд. Ва ҳолати онҳо ба монанди ду Наврӯз аст». Ба ғайр аз он дар чадвали Берунӣ оварда шудааст, ки дар рӯзи 16-уми Меҳрмоҳ, ки рӯзи Меҳр ном дошт чашни Меҳргон ва дар рӯзи 20-уми он, ки Баҳром ном дошт, Меҳргони Бузург таҷлил карда мешудаасту онро Ромрӯз низ мегуфтаанд. Берунӣ дар ин чадвал ба иштибоҳе роҳ додааст. Чӣ хеле, ки худӣ ӯ навиштааст, Меҳргони Бузургро Ромрӯз низ меномидаанд. Аммо, рӯзи Ром дар солшумории форсиён рӯзи бисту якуми моҳ буд, ки он сабаби Ромрӯз ном гирифтани Меҳргони Бузургро аниқ мекунад [1,с.237,239-240; 15,с.57,59].

Дар бобати ин чашн низ маълумоти Берунӣ дар «Осор-ул-боқия» назар ба «Қонуни Масъудӣ» ба маротиб фарохтар аст. Дар он бо таъя ба ривоятҳои Салмони Форсӣ, Абулаббос Ироншаҳрӣ, Саид ибни Фазл ва Кисравӣ фарзияи пайдоиш, рӯзи чашнгирий, тағйирёбии айёми фарорасии он, урфу одатҳои ва боварҳои бо Меҳргон пайваста баён гардидаанд [4,с.242-244; 6,с.233-235; 11,с.337-340].

Дигар чашне, ки то як андоза бо ғалабаи Фаридун бар Заҳҳок алоқамандӣ дорад, шаби рӯзи шонздаҳуми Даймоҳ, яъне Меҳррӯз будааст, ки дар «Қонуни Масъудӣ» бо номи «шаби Говкил» омадааст. Дар бобати сабаби чашнгирий ва баъзе урфу одатҳои бо он вобаста Берунӣ чунин навиштааст: «Ва шаби рӯзи Говкил пас аз понздаҳум рӯз мерасад. Дар ин шаб форсҳо говро оро диҳанд ва ба он сачда кунанд ба сабаби он, ки Фаридун дар ин шаб чун ӯро аз сина ҷудо карданд, бар гов савор шуд. Ва ҳамчунин дар ин рӯз говҳои Асфиён падари Фаридунро, ки Биюросп намегузошт ба онҳо дастрасӣ дошта бошад ва онҳоро итоб мекард, раҳо намуданд. Ва одамоне ин воқеаро чашн гирифтанд бад-он сабаб, ки Асфиён бо онҳо некуӣ мекард ва бо нақӯахлоқони онҳо хушмуомила буд» [1,237, 241; 15,с.57,59]. Ба монанди дигар чашнҳои низ маълумоти «Осор-ул-боқия» дар бораи ин чашн зиёдтар аст. Фарқи ахбори Берунӣ оид ба ин чашн дар рисолаҳои таҳқиқшаванда на танҳо дар ҳаҷм балки дар номи он низ ба назар мерасад. Чунончӣ, агар дар «Осор-ул-боқия» ин чашн бо номҳои «даромзинон» ва шаби «Коксул» омада бошад, дар «Қонуни Масъудӣ» бо номи шаби «Говкил» ёд шудааст. Бояд қайд кард, ки дар нусхаҳои хаттӣ ва тарҷумаҳои «Осор-ул-боқия» низ шаклҳои мухталифи навишти номи ин чашн ба чашм мерасад. Чунончӣ, дар нашри тоҷикӣ «Коксул», нашрҳои русӣ ва ўзбекӣ «Какил» ва «Кокил», нашрҳои форсӣ, арабии Э.Захау ва нусхаҳои хаттӣ «Коксил» хонда мешавад [4, с.247; 6,с.239; 2,с.265; 16, с.226; 8,с.1026 ; 13,с.726]. Дар нусхаҳои хаттӣ ба мо дастрас, нашри арабӣ ва тарҷумаҳои тоҷикӣ, русӣ ва ўзбекии «Қонуни Масъудӣ» номи ин шаб ба гунаи «Говкил» оварда шудааст [8,с.60г,61г; 9,с.45в,46г;10, с.44б,45,б; 14,с.49г,50г; 7, с.260, 265; 15,с.57,59; 1,с.237, 241; 3,с.179, 183].

Дар қисмати муҳокимашавандаи «Қонуни Масъудӣ» чашни Сада низ аз диққати Берунӣ дур намондааст. Дар нусхаҳои хаттӣ ин рисола Сада дар шакли «Садақ» ва тарҷумаҳои он

дар шакли «Садак» оварда шудааст. Дар ин рисола омадааст, ки Сада дар рӯзи даҳуми Баҳманмоҳ, яъне Обонрӯз таҷлил карда мешудааст. Оид ба пайдоиши он бошад, ду фарзия баён карда шудааст: «Ва мегӯянд, ки дар рӯзи Садак адади мардумон аз насли Меши ва Мешона, ки ба бовари онҳо аввалин инсонҳоанд, ба сад нафар расид. Аз ин ҷиҳат ин рӯзро чунин номидаанд. Ва боз гӯянд, ки байни Садак ва Наврӯз сад рӯзу шаб аст, агар рӯзу шабро чудоғона ҳисоб кунӣ» [1,241; 15,с.59]. Айнан ҳамин гуна фарзияҳо оид ба пайдоиши Сада дар «Китоб-ут-тафҳим» низ ба назар мерасанд. Зиёда аз он, дар ин рисола баъзе урфу одатҳои бо Сада вобаста номбар гардидаанд [5,145]. Дар муқоиса бо ахбори Берунӣ оид ба чашнҳои форсҳо ахбори оид ба Сада дар «Осор-ул-боқия» овардаи ӯ аз ҳамин гуна маълумоти дар «Қонуни Масъуди»-ю «Китоб-ут-тафҳим» ҷой дошта қариб, ки фарқ намекунад.

Баррасии хеле кӯтоҳи ахбори «Қонуни Масъудӣ» оид ба чашнҳо ва рӯзҳои муҳимми форсҳо дар ойини зардуштия маълум намуд, ки онҳо хеле мухтасар бошанд ҳам, ҳамаи паҳлӯҳои масъалаи мазкурро фаро гирифтаанд. Ба ғайр аз он, дар баъзе мавридҳо ҳамин гуна ахбори «Осор-ул-боқия»-ро пурра мекунад. Инчунин дар «Қонуни Масъудӣ» маълумоте ҷой дорад, ки басо нодир буда, дар «Осор-ул-боқия» дучор намеоянд.

Мақолаи мазкур оғози қор дар самти омӯзишу оммавигардонии ахбори «Қонуни Масъуди»-и Абурайҳони Берунӣ на танҳо оид ба чашнҳо ва рӯзҳои муҳими форсҳо, балки дигар маълумоти бо таъриху фарҳанги тоҷикон вобастаи ин рисола маҳсуб меёбад. Таҳқиқоти бунёдӣ дар ин самт танҳо дар ҳолати пурра ва дуруст истифода намудани нусхаҳои хаттии «Қонуни Масъудӣ» рӯи қор омаданаҳ мумкин аст. Зеро, ба муҳаққиқони муосири тоҷик дар муқоиса бо мутарҷимон ва ноширони «Қонуни Масъудӣ» ба забонҳои мухталиф, қор нусхаи хаттии он дастрас буда, ҳамкориҳои муаррихон, фарҳангшиносон, нусхашиносон ва ховаршиносонро тақозо дорад.

Ҷадвали чашнҳои форсҳо ва рӯзҳои муҳимми бузурги форсҳо дар ойини муғон

Чашнҳои форсҳо дар ойини муғон ва рӯзҳои муҳимми онон	Номи ин рӯз дар моҳ	Моҳе, ки дар он ин рӯз чашн гирифта мешавад	Шумораи рӯзҳои, ки аз моҳ то бад-ин рӯз гузаштааст
Наврӯзи шохӣ	Ҳурмуз		1
Наврӯзи Бузург, ки онро Наврӯзи асилзодагон хонанд	Хурдод	Фарвардинмоҳ	6
Оғози замзама	Суруш		17
Оғози фарвардагон	Фарвардин		19
Урдубиҳиштгон	Урдубиҳишт		3
Оғози ғаҳанбори сеюм	Ошгоз	Урдубиҳиштмоҳ	26
Анҷоми ғаҳанбори сеюм	Анирон		30
Хурдодгон	Хурдод		6
Оғози ғаҳанбори чорум	Ошгоз	Хурдодмоҳ	26
Анҷоми ғаҳанбори чорум	Анирон		30
Тиргон ва ин чашни ғусл аст	Тир	Тирмоҳ	13
Мурдодгон	Мурдод	Мурдодмоҳ	7
Шаҳриваргон, ки онро Озарчашн хонанд	Шаҳривар		4

Оғози гаҳанбори панҷум	Меҳр	Шаҳривармоҳ	16
Анҷоми гаҳанбори панҷум	Баҳром		20
Меҳргон	Меҳр		16
Ромрӯз, ки Меҳргони Бузург аст	Баҳром	Меҳрмоҳ	20
Обонгон	Обон	Обонмоҳ	10
Оғози Фарвардинҷон	Аштод		26
Оғзои гаҳанбори шашум	Аҳнуд		1
Анҷоми Фарвардинҷон ва гаҳанбори шашум	Ваҳишт	<i>Андармоҳ</i> ¹	5
Баҳорҷашн, ки дар он барнишастани кӯса аст	Хурмуз	Озармоҳ	1
Озарҷашн	Озар		9
Ҷашни Хуррамрӯз, ки Навадрӯз номанд	Хурмуз		1
Ҷашни аввали Дай	Дайбозар		8
Оғози гаҳанбори яқум	Хур		11
Сирсуво	Ҷуси		14
Ҷашни дуёми Дай ва анҷоми гаҳанбори яқум	Дайбамеҳр	Даймоҳ	15
Пайкон	Дайбамеҳр		15
Шаби Говкил	Меҳр		17
Ҷашни сеюми Дай	Дайбадин		23
Баҳманҷана	Баҳман		2
Барсадак	Исфандормуз		5
Шаби Садак	Обон	Баҳманмоҳ	10
Обрезагон дар Исфаҳон	Анирон		30
Навиштани руқъаҳои каждум	Исфандормуз		5
Оғози гаҳанбори дуём	Хур	Исфандормузмоҳ	11
Анҷоми гаҳанбори дуём	Дайбамеҳр		15

¹ Дар матни нашри арабии «Қонуни Масъудӣ» (9,260) ва тарҷумаи русию ўзбекии он (1,с.237; 3,с.179) панҷ рӯзи иловагиро, ки форсиён «андаргоҳ» ва ё «андарҷоҳ» низ мегуфтанду дар охири моҳи панҷумашон Обонмоҳ мегузоштанд, ҳамчун моҳи алоҳида бо номи Андармоҳ оварда шудааст. Ҳол он, ки дар нусхаҳои хатии «Қонуни Масъудӣ», дар қадвали ба ҷашнҳои форсиён бахшида пас аз Обонмоҳ истилоҳи «андарҷоҳ» омадааст [10,с.60г;11,с.45v;12,с.44б; 14,с.48г]. Суханони моро, навиштаҳои Берунӣ оид ба панҷ рӯзи иловагӣ, ки дар «Осор-ул-боқия» ба назар мерасанд, тақвият мебахшанд. Ў қайд мекунад, ки форсиён дар маҷмуъ ин рӯзҳоро «панҷӣ» ва «андаргоҳ» мегуфтанд ва ҳар як рӯзи он номи худро дошт [2,с.82; 4,с.65; 8,с.24а; 13, 18б; 16,с.43]. Дар ҳамин ҷо шаш шакли номи ин рӯзҳо низ оварда шудаанд. Номи рӯзи яқум ба гунаҳои Аҳндгоҳ, Аҳнӯз, Ҳавнӯз, Аҳнузгоҳ ва Аҳнӯз, рӯзи панҷум бошад ба гунаҳои Биҳиштгоҳ, Вҳиштишт, Вҳиштибиҳишт, Вҳиштиштишт ва Вҳуштишт ёд шудаанд. Дар Қонуни Масъудӣ бошад ин рӯзҳо дар шакли Аҳнуд ва Ваҳишт омадаанд (1,237; 5,44б; 8,с.260].

ПАЙНАВИШТ:

1. Абу Райҳан Беруни. Канон Масуда // Избр. произведения. – Т. V. – Ч. I. Ташкент: Фан, 1973. – 648 с.
2. Абу Райҳон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгориклар (Осор-ал-боқия) // Танланган асарлар. Ж. I. – Тошкент: “O‘zbekiston”NMIU, 2022. – 648 б.
3. Абу Райҳон Беруний. Қонуни Масъудий // Танланган асарлар. Ж. IV. – Тошкент: “O‘zbekiston”NMIU, 2022. – 544 б.
4. Абурайҳон Берунӣ. Осор–ул–боқия. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 432 с.
5. Абӯрайҳони Берунӣ. Китоб–ут–тафҳим ли–авоили саноат–ит–танҷим. – Душанбе: Дониш, 1973. – 286 с.
6. Абу Райхан Бируни. Памятники минувших поколений / Избранные произведения. – Т. I. – Ташкент: Изд. АН УзССР, 1957. – 486 с.
7. Абурайҳон Бируний. Осор–ул–боқия. – Техрон: Сипехр, 1377. – 611 с.
8. Абурайҳон Бируний. Осор-ул ал-боқия ан ал-қурун ал-ҳолия. (Нусхаи Эдинбург - факсимиле)[Матн].–Тошкент: “Маънавият”, 2023. – 448 с.
9. Абурайҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Бируний. Китоб ал-Қонун ал-Масудӣ. – Ч. I – Ҳайдаробод: Доират-ул-маорифи Усмония, 1954. – Усули дастрасӣ: <https://www.jphogendijk.nl/biruni/QM-Book2.pdf>
10. Абу Райҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Бируний. Қонуни Масъудӣ фи-л-ҳайа ва-н-нучум // Берлин Ahlwardt 5667. Нусхаи рақамии итобхонаи давлатии Берлин. – Усули дастрасӣ: <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN646159240>.
11. Абу Райҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Бируний. Ал-Қонун ал- Масъудӣ // Берлин Ms. Or. Quart 1613. Нусхаи рақамии китобхонаи давлатии Берлин. – Усули дастрасӣ: <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN866898093>
12. Абурайҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Бируний. Ал-Қонун ал-Масъудӣ фи ал-ҳайя ва-ал-нучум // Захираи дастхатҳои арабии китобхонаи миллии Фаронса «Галлика». – Arabe № 6840. – 410 с.
13. Абурайҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Бируний. Ал-Осор ал-боқия ан ал-қурун ал-ҳолия // Захираи дастхатҳои арабии китобхонаи миллии Фаронса «Галлика». – №.1489. – 342 с.
14. Муҳаммад ибн Аҳмад Бируний. Ал-Қонун ал-Масъудӣ // Китобхонаи Британия дар Лондон. – Or. 1997. Нусхаи рақамии китобхонаи рақамии Қатар. – Усули дастрасӣ: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100022880536.0x000001
15. Бобоев Ю.А. Тарҷумаи тоҷикии боби ёздаҳуми китоби дуюми «Қонуни Масъудӣ»-и Абурайҳони Берунӣ / Маводи конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи “Мақоми Абурайҳони Берунӣ дар таърихи тамаддуни форс-тоҷик”, баҳшида ба 1050-солагии мутафаккири бузург. – Бохтар, 2023. – С.54-62.
16. Таърихи халқҳои шарқи ал-Бируний / Зери таҳрири доктор Карл Эдуард Захау. – Лейпциг, 1878. – 501 с.

REFERENCES:

1. Abu Raikhan Beruni. Canon of Mas'ud. - Selected works. – Volume 5. Books 1-5. – Tashkent: Fan, 1973. – 648 pp.
2. Abu Rayhon Beruniy. Relics from Ancient People // Selected works. – Volume 1. Tashkent: “O‘zbekiston”NMIU, 2022. – 648 pp.
3. Abu Rayhon Beruniy. Masudic Canon // Selected works. – Volume 4. Tashkent: “O‘zbekiston”NMIU, 2022. – 544 pp.
4. Aburaikhon Beruni, Osor-ul-Bokiya, Dushanbe: Irfon, 1990. – 432 p.

5. *Aburaihon Beruni. Kitob-ut-Tafhim li-avoili sanoat-it-tanjim.* – Dushanbe: Donish, 1973. – 286 pp.
6. *Abu Rayhan Beruni. Monuments of Past Generations / Abu Rayhan Beruni // Selected works.* – V. I. – Tashkent: Ed. Academy of Sciences of the Uzbek SSR, 1957. – 486 pp.
7. *Aburaikhon Biruni, Osor-ul-Bokiya, Tehron: Sipehr, 1377.* – 611 pp.
8. *Abu Rayhon Muhammad bin Ahmad al-Biruni. Al-Athar al-baqiya an al-qurun al-khaliya. (Edinburgh version-facsimile) [text].*- Tashkent: Ma'naviyat, 2023. – 448 pp.
9. *Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad al-Biruni.* – *Kitab al-Qanun al-Mas'udi (Canon Masudicus).* – Hyderabad: Osmania Oriental Publication Bureau, 1954. – Access mode: <https://www.jphogendijk.nl/biruni/QM-Book2.pdf>.
10. *Abu Rayan Muhammad ibn Ahmad al-Biruni. Qanuni Mas'udi fi al-hay'a wa-n-nuḡum // Berlin Ahlwardt №5667. Digital version (Staatsbibliothek zu Berlin).* – Access mode: <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN646159240>.
11. *Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad al-Biruni.* – *Al-Qanun al-Mas'udi // Berlin Ms. Or. Quart № 1613. Digital version (Staatsbibliothek zu Berlin).* – Access mode: <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN866898093>
12. *Abu Rayhān Muḡammad ibn Aḡmad al-Bīrūnī. Al-Qānūn al-Mas'ūdī fi al-hay'a wa-al-nuḡūm // Reserve of Arabic manuscripts of the National Library of France "Gallica."* – *Arabe № 6840.* - 410 pp.
13. *Muhammad ibn Ahmad al-Biruni. Al-Asar al-baqiya an al-qurun al-haliya, Bibliothèque Nationale, Arabe №1489.* – 342 pp.
14. *Muhammad ibn Ahmad al-Biruni. Kitab al-Qanun al-Mas'udi // London British Library Or. № 1997. Digital version (Qatar digital library).* – Access mode: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100022880536.0x000001
15. *Boboev Y.A. Tajik translation of the eleventh chapter of the second book of the Canon of Masud by Abu Rayhan Beruni // Materials of the international scientific and practical conference on the topic "The place of Abu Rayhan Biruni in the history of the Persian-Tajik civilization" dedicated to the 1050th anniversary of the great thinker.* – Bokhtar, 2023. – PP.54-62.
16. *Chronology of Oriental People of Alberuni // Edited by Dr C. Eduard Sachau.* - Leipzig: In commission bay F.A.Brockhaus, 1878. – 501pp.